

Karol WAŁACHOWSKI*

LOKALIZACJA URZĘDÓW CENTRALNYCH W SYSTEMIE OSADNICZYM POLSKI

LOCATION OF CENTRAL ADMINISTRATION OFFICES IN THE POLISH SETTLEMENT NETWORK

Nr DOI: 10.25167/sm.1035

ABSTRAKT: Lokalizacja centralnej administracji jest istotnym lokalnym oraz regionalnym czynnikiem rozwojowym. Z perspektywy funkcji centralnych, opisywanych przez W. Christallera, jest to jedno z najważniejszych narzędzi wpływania na rozwój lokalny i regionalny. W artykule autor porównuje lokalizację urzędów centralnych oraz instytutów badawczych do deklarowanego w dokumentach strategicznych systemu osadniczego. Istotnym elementem pracy, oprócz teoretycznej podbudowy, jest systematyzacja lokalizacji urzędów oraz instytutów.

SŁOWA KLUCZOWE: system osadniczy, funkcja administracyjna, lokalizacja administracji, teoria miejsc centralnych

ABSTRACT: Deployment of central administration makes a vital factor in the local and regional development, since from the perspective of central functions described by W. Christaller, it is one of the most important tools of regional and local policies. In this article, the author compares the location of central administration offices and research institutes to the Polish settlement network declared in documents. An important element of the paper, apart from the theoretical framework, is the systematization of the location of relevant offices and institutes.

KEY WORDS: settlement network, administrative function, location of administration, central place theory

Wprowadzenie

System osadniczy to dynamiczny układ, który składa się z jednostek osadniczych i relacji pomiędzy nimi. Organizacja funkcjonalno-przestrzenna układu determinowana jest przez społeczny i przestrzenny podział pracy (Maik 1997, 108). Każda z części systemu osadniczego odgrywa w nim określoną rolę, którą scharakteryzować można poprzez pełnione funkcje centralne, czyli relacje, które zachodzą między wytwarzanymi

* Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa, Instytut Ekonomii, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, e-mail: karol.walachowski@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7421-8534>

w jednostce osadniczej dobrami i usługami a zasięgiem przestrzennym ich społecznej konsumpcji (Liszewski 2012, 261).

Na podstawie teorii ośrodków centralnych, pierwszej w pełni rozwiniętej teorii funkcjonalnej, sformułowanej przez W. Christallera, możemy określić hierarchie ośrodków w systemie osadniczym. Służą do tego centralność funkcji, która oznacza rolę, jaką niektóre działalności ekonomiczne odgrywają w stosunku do swojego regionu (Liszewski 2012, 263). Funkcje mogą dotyczyć różnorodnych obszarów aktywności społeczno-gospodarczej. Najbardziej ogólnym podziałem jest podział na funkcje administracyjno-polityczne, produkcyjno-przemysłowe, handlowe oraz usługowe. Z perspektywy państwa oraz krajowej polityki przestrzennej ważne jest kształtowanie systemu osadniczego, aby zapewnić jak najlepsze oraz jak najbardziej efektywne wykorzystanie terytorium państwa. Ma to swoje odzwierciedlenie w podstawowym dokumencie dotyczącym planowania przestrzennego – Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, w którym głównymi celami działań państwa są spójność terytorialna oraz konkurencyjność ośrodków i regionów (Koncepcja Przestrzennego... 2012, 60–65). Z perspektywy władz publicznych najłatwiej zarządzać funkcją administracyjno-polityczną, na którą władze publiczne mają bezpośredni wpływ, a która to istotnie oddziałuje na strukturę osadniczą państwa. Według D. Szymańskiej funkcja ta stymuluje rozwój ośrodka i wpływa na inne dziedziny działalności ludzkiej: kulturę, naukę, sztukę itd. Jest centralizująca i zespalająca postawę życia miejskiego (Szymańska 2009, 237).

Celem artykułu jest zbadanie rozmieszczenia urzędów centralnych w systemie osadniczym Polski. Przeanalizowane zostaną urzędy, które posiadają ogólnokrajowy obszar oddziaływania oraz nie są podmiotami edukacyjnymi. Hipoteza badawcza brzmi: urzędy centralne w Polsce są rozmieszczone niewłaściwie w stosunku do koncepcji zaprezentowanych w dokumentach strategicznych dotyczących zagospodarowania przestrzennego kraju i deklarowanego docelowego systemu osadniczego, są za bardzo skoncentrowane w stolicy.

Przegląd literatury przedmiotu

Jedną z typologii podziału teorii rozwoju regionalnego jest klasyfikacja zaprezentowana przez R. Capello, w której głównym kryterium podziału teorii są założenia dotyczące rozumienia przestrzeni (Capello 2007, 1–11). Pierwszą grupę teorii stanowią koncepcje wzrostu regionalnego, w których przestrzeń traktowana jest w jednolity, abstrakcyjny sposób. Teorie te mają swoje źródło w makroekonomii i nie biorą pod uwagę geograficznych cech systemów regionalnych. Charakteryzuje je rozumienie rozwoju regionalnego jako zdolności regionu do tworzenia dóbr i usług dla krajowego i międzynarodowego systemu gospodarczego. Przykładami tej grupy teorii są m.in. teoria bazy eksportowej D.C. Northa oraz nowa geografia ekonomiczna P. Krugmana (Capello 2007, 83–157). Druga grupa to teorie rozwoju lokalnego i zróżnicowanych relacji przestrzennych. Koncentrują się na aktorach i instytucjach występujących na poziomie

lokalnym oraz relacjach pomiędzy nimi, pomijając wyjaśnianie zmian poziomu wzrostu wskaźników ekonomicznych. Najważniejsza jest identyfikacja materialnych oraz niematerialnych składników procesów rozwojowych. Wśród tej grupy teorii wyróżnić należy m.in. teorię biegunów wzrostu F. Perroux oraz teorię klastrów Portera (Capello 2007, 157–210). Ostatnia wymieniana grupa to teorie lokacyjne, w których przestrzeń ma wymiar fizyczno-metryczny. Celem tego zespołu koncepcji jest wyjaśnienie zasad, którymi kierują się podmioty gospodarcze oraz ludzie, lokalizując się w przestrzeni. Kluczowymi siłami, które opisują procesy w przestrzeni, są koszty transportu, odpowiadające za rozproszenie działalności oraz korzyści aglomeracji, przyczyniające się do przestrzennej koncentracji aktywności. Wśród tej grupy teorii wymienić można m.in. teorię lokalizacji A. Webera, teorię stref rolniczych J.H. von Thüna oraz teorię miejsc centralnych W. Christallera (Capello 2007, 17–82).

Teoria miejsc centralnych tłumaczy reguły wyjaśniające rozmieszczenie i hierarchie jednostek osadniczych na danym terytorium. W swoim zakresie obejmuje położenie różnej wielkości ośrodków, spełniane przez nie funkcje oraz wpływ na inne składniki systemu osadniczego. Podstawą teorii są funkcje centralne, czyli relacje pomiędzy jednostkami osadniczymi i ich obszarami (zapleczem), które tworzą wspólnie społeczno-ekonomiczną całość. Funkcje identyfikują strukturę przestrzenną systemu osadniczego, wielopoziomowość organizacji oraz hierarchiczność (Liszewski i in. 2012, 261). Tworzona hierarchia związana jest z podażą dóbr i usług centralnych różnej rangi, które stanowią podstawę pozycji hierarchicznej. Czym wyższa ranga ośrodka, tym świadczy wyższej rangi dobra i usługi oraz większą ich różnorodność. Funkcje wyższego rzędu posiadają wyższy koszt pozyskania, a ich nabywanie jest rzadkie. Dlatego znajdują się tylko w ośrodkach wyższego rzędu, które posiadają duże obszary oddziaływania. Funkcje niższego rzędu zaś to funkcje podstawowe, które nabywane są często i wiążą się z niskimi kosztami. Wedle kryterium przedmiotowego za Stanisławem Liszewskim (Liszewski i in. 2012, 280) można wymienić m.in. funkcje: usługową, rolniczą, handlową produkcji, transportową, portową, obronną, pracy, zamieszkania, mieszkaniową, administracyjno-polityczną, rezydencjalną, obsługową, kulturową, ekonomiczną, wojskową i inne. Aby funkcje mogły pojawić się w danej jednostce osadniczej, wymagane jest pojawienie się minimalnego poziomu popytu na dane dobra lub usługi. Im popyt jest mniejszy, tym podaż zlokalizowana będzie na wyższych poziomach hierarchii osadniczej.

System osadniczy Polski i funkcje spełniane przez poszczególne jednostki osadnicze były w ostatnich latach przedmiotem badania wielu autorów. Główne rozważania dotyczyły podziału terytorialnego Polski (Miszczuk 2003), funkcji spełnianych przez miasta (Maik 1997, Suliborski 2010), wpływu globalizacji na strukturę administracyjną i funkcje miast (Sokołowski 2011) oraz regionalizacji i lokalizacji instytucji publicznych (Zaborowski 2014).

Tematykę lokalizacji instytucji publicznych i ich wpływu na politykę miejską oraz regionalną podejmowali K. Heffner, T. Kalinowski oraz Ł. Zaborowski (2015), analizując wpływ lokalizacji instytucji, badając ówczesne rozmieszczenie oraz analizując przykład Niemiec. Zjawisko deglomeracji badane było m.in. przez P. Śleszyńskiego (2018), Ł. Za-

borowskiego (2016). Lokalizacja urzędów centralnych w systemie osadniczym Polski analizowana była również w pracy dla Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii (Wałachowski 2019) oraz przez R. Trzeciakowskiego (2018).

Metoda badawcza

W części artykułu dotyczącej struktury osadniczej Polski metodą badawczą będzie analiza porównawcza treści dwóch najważniejszych dokumentów strategicznych – Koncepcji Zagospodarowania Przestrzennego Kraju oraz Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Obecnie brak usystematyzowanych opracowań dotyczących urzędów centralnych, ich funkcjonowania, osób przez nie zatrudnianych, cech charakterystycznych czy wreszcie lokalizacji, dlatego przyjętą metodą badawczą w następnej części artykułu będzie analiza treści ustaw, rozporządzeń, zawartości Biuletynu Informacji Publicznej oraz stron internetowych poszczególnych urzędów oraz instytutów badawczych w celu ustalenia ich lokalizacji. Wartością dodaną pracy jest systematyzacja lokalizacji urzędów centralnych oraz instytutów badawczych na dzień 1.03.2019 r.

Struktura osadnicza Polski w świetle najważniejszych dokumentów strategicznych

Najważniejszym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego Polski jest uchwalona w 2012 roku Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. W dokumencie nie określono wprost hierarchii osadniczej Polski, wymieniono jednak elementy policentrycznej metropolii sieciowej (Koncepcja Przestrzennego... 2012, 32):

- a) stolica kraju – określona jako rdzeń metropolii – Warszawa;
- b) ośrodki metropolitalne: konurbacja górnośląska (Katowice wraz z miastami wchodzącymi w skład Górnośląskiego Obszaru Metropolitalnego), Kraków, Łódź, Trójmiasto (Gdańsk – Sopot – Gdynia z głównym ośrodkiem miejskim w Gdańsku), Poznań, Wrocław, Bydgoszcz i Toruń, Szczecin, Lublin, Białystok oraz Rzeszów;
- c) ośrodki o znaczeniu regionalnym: Kielce, Olsztyn, Opole, Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski, Płock, Koszalin, Słupsk, Bielsko-Biała, Częstochowa, Radom oraz Rybnik;
- d) ośrodki subregionalne;
- e) ośrodki lokalne.

Dokument zakłada dominującą rolę stolicy, która stać ma się jedną z najważniejszych metropolii w Europie. Rola reszty miast w systemie osadniczym ma wzrosnąć dzięki decentralizacji funkcji decyzyjno-kontrolnych, administracyjnych oraz finansowych. Autorzy Koncepcji upatrują nierównowagi systemowej w dominacji Warszawy nad resztą układu osadniczego, która to nie posiada tak dużego potencjału ludnościowego oraz sił wytwórczych, aby dominować w funkcjach decyzyjno-kontrolnych w takim stopniu jak obecnie. Dlatego w dokumencie wymieniono szereg działań, które mają

oddziaływać na rzecz zwiększenia spójności układu osadniczego, m.in. dekoncentrację administracji, budowę infrastruktury oraz tworzenie warunków do powstawania nowych inwestycji.

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju to obecnie najważniejszy dokument, określający krajową strategię rozwojową. Dokument ma charakter horyzontalny i obejmuje swoim zakresem całość polityki gospodarczej kraju. W obszarze rozwoju przestrzennego, Strategia zakłada „spójny przestrzennie, zrównoważony terytorialnie” rozwój państwa (Strategia... 2017, 25–26). Celami szczegółowymi są: zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały poszczególnych terytoriów, wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych oraz podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie. Dokument nie zawiera konkretnej hierarchii osadniczej państwa, zdefiniowane jednak zostały „miasta średnie”, jako ośrodki powyżej 20 tys. mieszkańców lub mniejsze będące stolicami powiatów (Strategia... 2017, 178).

Reasumując, na podstawie dokumentów strategicznych system osadniczy Polski można określić jako policentryczną strukturę opartą na 11 obszarach metropolitalnych oraz kolejnych 12 miastach o znaczeniu regionalnym. Polityka państwa powinna dążyć do spójności terytorialnej oraz zwiększania poziomu konkurencyjności jednostek osadniczych. Tak zdefiniowane cele ogólne spójne są m.in. z Agendą Terytorialną Unii Europejskiej 2020 (Territorial... 2011).

Rozmieszczenie urzędów centralnych w Polsce

W Polsce całość administracji dzieli się na dwa poziomy – administrację rządową oraz administrację samorządową. Administracja rządowa według definicji J. Gąciarza (Hausner i in. 2003, 167–219) „jest częścią administracji publicznej, którą tworzą centralne organy władzy państwowej i ich urzędy, a także szereg instytucji ogólnokrajowych i terenowych realizujących zadania publiczne na rzecz indywidualnych obywateli i podmiotów zbiorowych”. Strukturę administracji rządowej tworzą (Hausner i in. 2003, 167):

- a) centrum rządowe: Rada Ministrów i struktury ją obsługujące;
- b) ministerstwa;
- c) urzędy centralne;
- d) państwowe jednostki organizacyjne;
- e) terenowa rządowa administracja ogólna;
- f) terenowe organy administracji zespolonej;
- g) terenowe organy administracji niezespolonej.

Na potrzeby pracy z całego systemu administracji publicznej w Polsce przeanalizowane zostały urzędy centralne oraz instytuty badawcze. Wykluczone zostały urzędy, które nie spełniają kryteriów swobodnej lokalizacji w układzie osadniczym oraz nie posiadają krajowej skali oddziaływania (brak funkcji administracyjnej najwyższego rzędu). Przyjętym założeniem jest to, że lokalizacja tych podmiotów dyktowana może być innymi powodami, wymagającymi szczegółowych badań. Nie analizowano m.in.

urzędów związanych z obsługą rządu (np. Rządowe Centrum Legislacji), jednostek edukacyjnych oraz uczelni wyższych, podmiotów o skali oddziaływania mniejszej niż krajowy (np. biblioteki, muzea), zakładów opieki zdrowotnej, placówek zagranicznych oraz parków narodowych.

Urzędy centralne nie posiadają statusu organów konstytucyjnych. Powodem ich powoływania jest spełnianie zadań administracyjnych w określonych obszarach spraw publicznych. Są one nastawione głównie na realizowanie działań specjalistycznych i technicznych. Podlegają one bezpośrednio prezesowi Rady Ministrów lub określonym ministrom, którzy sprawują nad urzędami nadzór. Działają one w różnych obszarach administracji rządowej, pełniąc funkcje m.in. kształtowania i współtworzenia polityki rządowej, programowania rozwoju, działalności prawodawczej i eksperckiej, rozstrzygania administracyjnego oraz kontroli i nadzoru (Zieliński 2013, 177–181). Instytuty badawcze zaś to według definicji ustawowej „państwowe jednostki organizacyjne, wyodrębnione pod względem prawnym, organizacyjnym i ekonomiczno-finansowym, które prowadzą badania naukowe i prace rozwojowe ukierunkowane na ich wdrożenie i zastosowanie w praktyce” (Ustawa... 2010).

Przy analizie poszczególnych podmiotów wykorzystano ustawy, rozporządzenia, Biuletyn Informacji Publicznej oraz strony poszczególnych ministerstw. Za podstawową lokalizację urzędu brano pod uwagę adres siedziby. Urzędy analizowane są w klasyfikacji na urzędy centralne i agencje (podległe prezesowi Rady Ministrów oraz poszczególnym ministrom) oraz instytuty badawcze (tab. 1, tab. 2).

Tabela 1

Lokalizacja urzędów centralnych w Polsce w 2019 r.

Miasto	Liczba urzędów centralnych	Procent urzędów centralnych w Polsce
Warszawa	95	84,82
Kraków	3	2,68
Aglomeracja warszawska	3	2,68
Łódź	3	2,68
Konurbacja górnośląska	2	1,79
Radom	1	0,89
Białystok	1	0,89
Gdańsk	1	0,89
Garwolin	1	0,89
Gostynin	1	0,89
Poręby koło Zduńskiej Woli	1	0,89
Suma	112	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustaw, rozporządzeń, BIP i stron ministerstw, stan na 1.03.2019 r.

Tabela 2

Lokalizacja instytutów badawczych w Polsce w 2019 r.

Miasto	Liczba instytutów badawczych	Procent wszystkich instytutów
Warszawa	62	59,05
Konurbacja górnośląska	10	9,52
Łódź	8	7,62
Poznań	6	5,71
Aglomeracja warszawska	6	5,71
Kraków	4	3,81
Wrocław	3	2,86
Lublin	2	1,90
Radom	1	0,95
Toruń	1	0,95
Inne	2	1,90
Suma	105	100,00

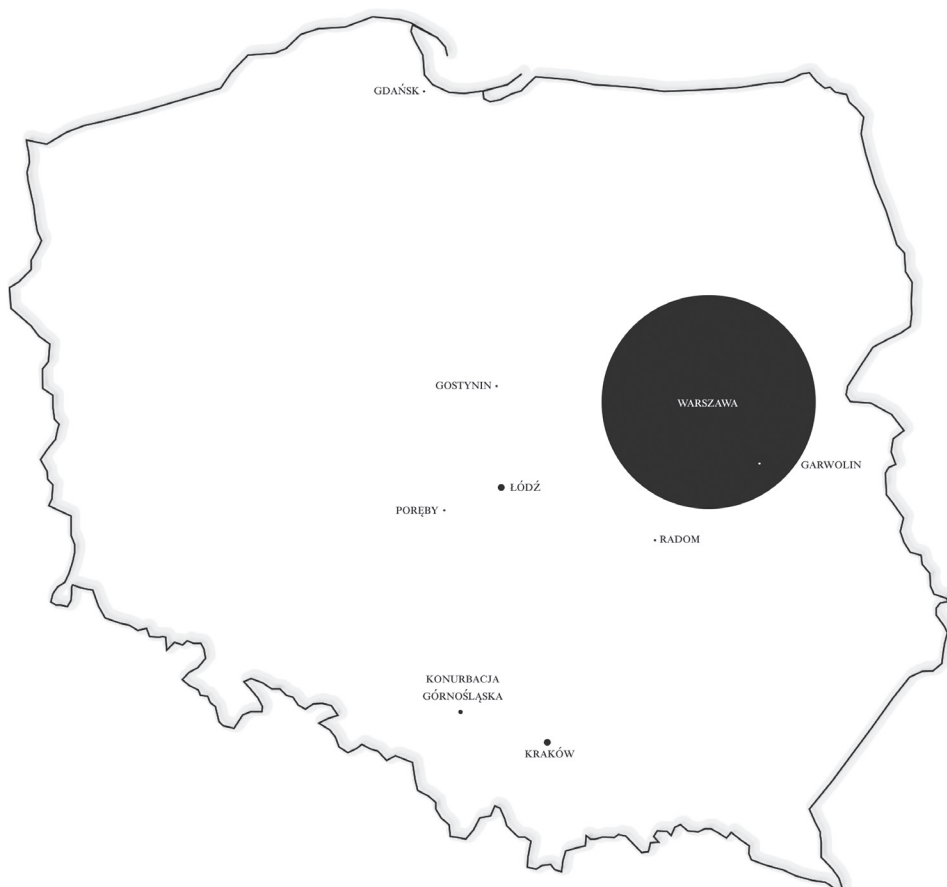
Źródło: opracowanie własne na podstawie ustaw, rozporządzeń, BIP i stron ministerstw, stan na 1.03.2019 r.

Obecna lokalizacja urzędów centralnych i instytutów badawczych wskazuje na znaczącą dominację Warszawy. W obszarze funkcjonalnym stolicy znajduje się około 87% urzędów centralnych oraz około 64% wszystkich instytutów badawczych. Urzędy centralne występują zaledwie w 6 na 11 miast stanowiących ośrodki metropolitalne oraz w jednym mieście z 12 stanowiących centrum regionalne. Bez żadnego instytutu badawczego pozostają 3 ośrodki metropolitalne oraz 11 centrów regionalnych.

Także rozmieszczenie urzędów centralnych oraz instytutów badawczych na terytorium Polski pokazuje wysoką koncentrację w centralnej i południowej Polsce (rys. 1, rys. 2). Części północno-wschodnia, północno-zachodnia oraz południowo-wschodnia pozbawione są jakiegokolwiek urzędu centralnego lub instytutu badawczego.

Podsumowanie

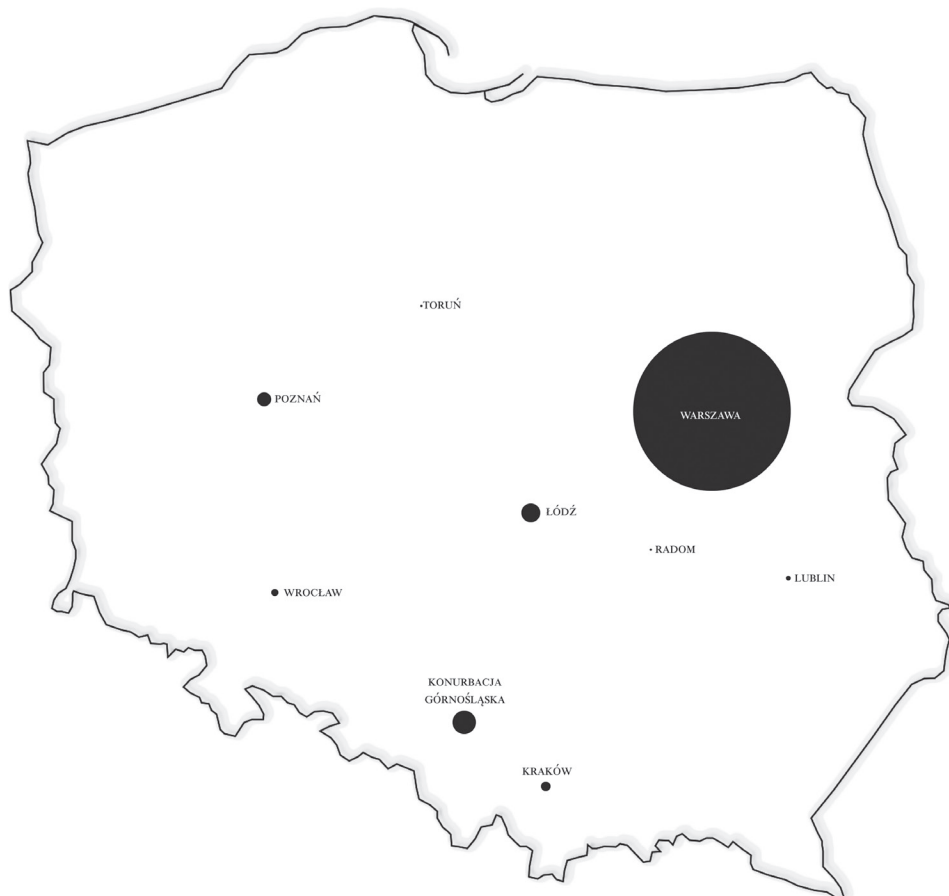
Koncentracja urzędów centralnych oraz instytutów badawczych w stolicy wskazuje na systemową nierównowagę. Policentryczna wizja systemu osadniczego, w której funkcje najwyższego rzędu rozmieszczone są w 11 najważniejszych obszarach funkcjonalnych, nie pokrywa się ze stanem rzeczywistym, co potwierdza założoną hipotezę badawczą. Obecne rozmieszczenie bliższe jest hierarchii osadniczej w państwach, w których zdecydowaną, wiodącą rolę odgrywa stolica, są to np. Węgry, Francja, Słowacja (Kuciński i in. 2015, 394). Lokalizacja większości urzędów i instytutów w stolicy wzmacnia jej rolę, prowadząc do pogłębiania się nierówności w systemie osadniczym



Rys. 1. Lokalizacja urzędów centralnych na terytorium Polski w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustaw, rozporządzeń, BIP i stron ministerstw, stan na 1.03.2019 r.

kraju. Rekomendacją dla polityk publicznych może być traktowanie nowo powstałej administracji centralnej jako elementu polityki wyrównywania szans dla zapóźnionych miast i regionów. Do rozważenia pozostaje kwestia celowości i efektywności przeniesienia już funkcjonującej administracji. Doświadczenia Wielkiej Brytanii pokazują, że przeniesienie urzędów może być korzystne z perspektywy zarówno stolicy, urzędu, jak i miasta docelowego. Dynamicznie rozwijająca się stolica może skorzystać na zmniejszeniu popytu na rynku pracy i uwolnieniu przestrzeni biurowych. Administracja centralna może zyskać na poprawieniu efektywności poprzez reorganizację struktur oraz zmniejszenie rotacji pracowników, miasto docelowe zaś może zdobyć nowe, stałe miejsca pracy oraz keynesistowskie efekty mnożnikowe, związane z dodatkowymi przepływami finansowymi w innych sektorach lokalnej gospodarki (Marshall i in. 2005, 768–786).



Rys. 2. Lokalizacja instytutów badawczych na terytorium Polski w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustaw, rozporządzeń, BIP i stron ministerstw, stan na 1.03.2019 r.

Bibliografia

- Capello, Roberta. 2007. *Regional economics*. Nowy Jork: Routledge.
- Hausner, Jerzy i in. 2003. *Administracja publiczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Heffner, Krystian, Tomasz Kalinowski i Łukasz Zaborowski. 2015. *Lokalizacja instytucji publicznych jako element polityki miejskiej i regionalnej*. Warszawa: Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. 2012. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Dostęp: 9.12.2019 r. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20120000252>.
- Kuciński, Kazimierz i in. 2015. *Geografia ekonomiczna*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer Business.
- Liszewski, Stanisław i in. 2012. *Geografia urbanistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maik, Wiesław. 1997. *Podstawy geografii miast*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Marshall, Neill i in. 2005. Relocation, relocation, relocation: assessing the case for public sector dispersal, *Regional Studies*, 39, 767–787.
- Miszczuk, Andrzej. 2003. *Regionalizacja administracyjna III Rzeczypospolitej. Koncepcje teoretyczne a rzeczywistość*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Śleszyński, Przemysław. 2013. Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw. *Przegląd Geograficzny*, 85,2, 173–197.
- Śleszyński, Przemysław. 2016. *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*. Warszawa: PAN IGIiPZ.
- Śleszyński, Przemysław. 2018. *Polska średnich miast. Założenia i koncepcja deglomeracji w Polsce*. Warszawa: Klub Jagielloński.
- Sokołowski, Dariusz. 2011. *Centralność większych miast Polski. Rola czynnika administracyjnego i globalizacji. Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). 2017. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju. Dostęp: 9.12.2019 r. <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>.
- Suliborski, Andrzej. 2010. *Funkcjonalizm w polskiej geografii miast*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szymańska, Daniela. 2009. *Geografia osadnictwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Territorial Agenda of EU 2020. 2011. Godollo: Hungarian Presidency in EU.
- Trzeciakowski, Rafał. 2018. *Deglomeracja – kosztowna redystrubucja prestiżu*. Warszawa: FOR.
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (Dz.U. nr 2019, poz. 1350).
- Wałachowski, Karol i in. 2019. *Uwarunkowania delokalizacji centralnych urzędów w Polsce*. Warszawa: Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii.
- Zaborowski, Łukasz. 2014. Sieć ośrodków regionalnych w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Próba uporządkowania według czynników wielkości i odległości. *Przegląd Geograficzny*, 86, 591–619.
- Zaborowski, Łukasz. 2016. Próba przebudowy układu województw z wykorzystaniem sieci ośrodków regionalnych. *Przegląd Geograficzny*, 88, 159–182.
- Zieliński, Eugeniusz. 2013. *Administracja rządowa i samorządowa w Polsce*. Warszawa: Wyższa Szkoła Administracyjno-Społeczna.